

Lila Mackiewicz-Golnik

DETERMINANTY ROZWOJU UBEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

Demograficzne uwarunkowania
rozwoju ubezpieczenia społecznego

Rozwój ubezpieczenia społecznego determinuje wiele czynników natury społecznej, ekonomicznej i politycznej. Ta strona zagadnienia jest na ogół w literaturze silnie akcentowana. Natomiast w liczbie czynników pozostających w ścisłej korelacji z rozwojem ubezpieczenia społecznego w mniejszym stopniu uwzględniane są procesy demograficzne. W szczególności związane są one z przyrostem naturalnym, zastępowalnością pokoleń, strukturą wieku ludności, proporcję ludzi w wieku produkcyjnym do ludności w wieku nieprodukcyjnym, procesem starzenia się społeczeństw.

Liczne przeobrażenia demograficzne charakterystyczne dla wielu krajów świata ostatnich dziesiętności lat wskazują na potrzebę zwracania bacznej uwagi na współczesne i perspektywiczne procesy demograficzne, wytyczające drogi rozwoju nie tylko dla polityki ludnościowej i zatrudnienia, lecz także w równym stopniu dla programów społecznych polityki społecznej.

W niniejszym artykule szczególną uwagę zwrócimy na proces starzenia się społeczeństw. Istotą tego procesu - jak określa demografia - są zmiany w strukturze ludności według wieku, polegające na systematycznym i przeważnie nieprzerwanym wzroście proporcji ludzi starych w społeczeństwie¹.

* Dr habil., docent w Katedrze Finansów UŁ.

¹ Por. E. R o s s e t, Problem późnej starości, "Studia Demograficzne" 1965, z. 8, s. 3.

We współczesnej literaturze coraz więcej uwagi poświęcają demografowie ludziom starszej generacji. Jest to wynikiem stosunkowo szybkiego przyrostu liczby ludzi starych w ogólnej strukturze ludności. Jak twierdzi polski demograf E. Rosset - "nigdy dotąd ludzie starzy nie tworzyli tak znacznego odsetka ogółu ludności, jak to dziś widzimy. Szybki wzrost liczebności ludzi starych niż ogółu ludności stanowi nowość a zarazem doniosłość problemu"².

Według danych Biura Demograficznego ONZ w 1950 r. ludzi w wieku 60 i więcej lat było 163 mln (6,6% ogółu ludności świata), w 1960 r. - 208 mln (7,2%), a w dziesięć lat później - w 1970 r. było ich już 268 mln. W roku 2000 natomiast generacja starszego pokolenia ma osiągnąć 600 mln.

Analizy demograficzne ustalają, że znaczna większość ludzi w "trzecim wieku" żyje w uprzemysłowionych częściach świata. Prawidłowość tę w liczbach bezwzględnych oraz mierzoną odsetkiem ludności w podanym wieku przedstawia tab. 1.

T a b e l a 1

Ludność w wieku lat 60 i więcej w 1970 r.
w skali światowej

Wielkie regiony	Ludność w wieku lat 60 i więcej	
	mln	%
Europa	73	15,8
ZSRR	27	12,8
Azja	99	4,9
Afryka	13	4,5
Ameryka Południowa	18	6,4
Ameryka Północna	35	15,1
Oceania	3	13,2

Źródło: E. Rosset, Człowiek stary a społeczeństwo, "Studia Demograficzne" 1971, z. 25, s. 15.

² Por. E. Rosset, Starzenie się społeczeństw - problem demograficzny XX wieku, [w:] Problemy ludzi starych w Polsce, Warszawa 1974, s. 9.

Największe skupisko ludzi w zaawansowanym wieku³ mieści się w Europie i Ameryce Północnej. Na obu tych kontynentach ludzie w wieku lat 60 i więcej stanowią ponad 15% ogółu ludności. Są to zatem społeczeństwa stare. Starość demograficzna (liczona od 12 i więcej odsetka ludności) odnosi się także do ZSRR i Oceanii. Pozostałe kontynenty: Ameryka Południowa, Azja i Afryka reprezentują tzw. młodość demograficzną (poniżej 8% ludzi starych w ogóle ludności)⁴.

Stały wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym odnosi się w szczególności do krajów bardziej rozwiniętych. Według danych ONZ, w tej grupie krajów udział ludzi w wieku 65 lat i więcej wzrastał w skali globalnej z 7,5% w 1950 r. do 10,5% w 1975 r., prognoza natomiast do roku 2000 przewiduje 12,4% ogółu ludności. W liczbie bardziej rozwiniętych państw europejskich są jednak kraje takie jak Austria, RFN, Szwecja, Wielka Brytania, Belgia, Dania, Norwegia, Francja, w których odsetek ludzi starych zbliżał się do 14, bądź przekraczał 15%. Wśród socjalistycznych państw europejskich do najbardziej zaawansowanych pod względem starości demograficznej w 1976 r. należały: NRD - 18,9%, Węgry - 12,7%, Czechosłowacja - 12,3%, Bułgaria - 11,2% i Polska - 10,1%.

W krajach mniej rozwiniętych udział starszej populacji wynosił w 1960 r. 4,4%, w 1975 r. - 3,8%, zaś dla roku 2000 prognostyczny wskaźnik sięga zaledwie 4,7%⁵. Tak przeciwstawia sobie ekstremy leżące z pewnością u podstaw wypowiedzianych opinii, jakoby masowe osiągnięcie wieku podeszłego jest swoistym "luksusem" krajów bardziej rozwiniętych⁶.

Postępujący proces starzenia się społeczeństw jest w Polsce

³ Konwencjonalnie za próg zaawansowanego wieku przyjmuje się 60, 65 lub rzadziej 70 rok życia.

⁴ E. Rosset w zaproponowanej przez siebie skali miary młodości i starości demograficznej - liczonej odsetkiem ludzi starych w ogóle ludności - wyróżnia kilka etapów starzenia się ludności: poniżej 8% - młodość demograficzna; 8-10 i 10-12% - przedpola starości; 12% i więcej - starość demograficzna. Patrz: R o s s e t, "Starzenie się społeczeństw...", s. 11.

⁵ Ź r ó d ł o: Year Book of Labour Statistics 1977, ILO, Geneva, s. 9-51.

⁶ Patrz: M. K o z a k i e w i c z, "Wiek trzeci - wiek złoty? "Trybuna Ludu", 15/16 II 1980, nr 64, s. 5.

mniej zaawansowany niż w większości europejskich krajów socjalistycznych. Jednakże procentowy udział osób w wieku emerytalnym wykazuje trwałą tendencję wzrostową. Zmiany w tym zakresie ilustrują dane tab. 2.

T a b e l a 2

Prognoza liczby ludności Polski ogółem
oraz w wieku poprodukcyjnym
w latach 1970-2000^a

Rok	Ludność Polski			Ludność w wieku: 60 i więcej (K) ^b 65, i więcej (M) ^b		
	ogółem w tys.	tempo wzrostu 1970=100	struktura w % ogółem	ogółem w tys.	tempo wzrostu 1970=100	struktura w % ogółem
1970	32 604,7	100,0	100,0	3 559,5	100,0	10,9
1975	34 024,4	104,4	100,0	4 059,3	114,0	11,9
1980	35 334,5	108,4	100,0	4 198,2	117,9	11,9
1985	36 522,0	112,0	100,0	4 469,5	125,6	12,1
1990	37 422,8	114,7	100,0	4 974,4	139,7	13,3
2000	38 908,2	119,3	100,0	5 961,6	167,5	15,3

^a Dla 1970 r. dane rzeczywiste. ^b Dla lat 1975-1980 w wersji migracyjnej, dla lat pozostałych - w wersji biologicznej.

Ź r ó d ł o: Opracowanie własne na podstawie Rocznika demograficznego 1973, Warszawa 1973, s. 402-405.

Z danych zawartych w tab. 2 wynika, że przyrost ludności w wieku emerytalnym postępuje znacznie szybciej niżeli dynamika wzrostu liczby ludności ogółem. Stosunek ten - w świetle przytoczonych liczb - jest ponad trzykrotnie wyższy na korzyść ludzi starych. W liczbach bezwzględnych szeregi ludności w wieku emerytalnym, które w 1970 r. liczyły 3,5 mln osób, wzrosną w 2000 r. do niemal 6 mln. W okresie 30 lat przybędzie ok. 2,4 mln osób w starszym wieku. Przyspieszony wzrost liczby ludzi w podeszłym wieku znajdzie także wyraz we wzroście odsetka tej generacji, liczonym do ludności ogółem. W tym względzie w latach siedemdziesiątych znajdowaliśmy się - zgodnie z klasyfikacją pomiaru starości demograficznej E. Rosseta - na przedpolu starości, w latach osiemdziesiątych przekraczamy natomiast próg tzw. starości demograficznej, zaś w perspektywie najbliższych lat

kraj nasz powiększy grupę państw europejskich o zaawansowanym procesie starości demograficznej.

Demograficzne analizy poświęcone problemowi ludzi starszej generacji zwracają uwagę na konieczność uwzględnienia w prognozie ludności w wieku 60 lat i więcej częściowych grup wieku: starości początkowej (60-69 lat), wieku przejściowego między początkową starością a wiekiem o ograniczonej sprawności fizycznej i umysłowej (70-74 lata), wieku zaawansowanej starości, wyrażającej się ograniczoną sprawnością fizyczną i umysłową (75-84 lata), oraz wieku niezdolnej starości (85 i więcej lat)⁷. Wyodrębnienie określonych grup wieku jest bowiem istotne z punktu widzenia potrzeb polityki społecznej, ekonomicznej oraz badań medycznych w odniesieniu do rozwiązywania problemów każdej kategorii ludzi określonej grupy wieku.

O proporcjach i strukturze wewnętrznej ludności w wieku 60 i więcej lat informuje tab. 3.

T a b e l a 3

Prognoza liczby ludności w wieku 60 lat i więcej według wyszczególnionych grup wieku (w tys. osób)

Rok	Ludność w wieku 60 lat i więcej				
	ogółem	z tego w wieku			
		60-69	70-74	75-84	85 i więcej
1970	4 270	2 680	810	680	100
1975	4 730	2 760	960	860	150
1980	4 790	2 430	1 110	1 070	180
1985	5 380	2 820	1 050	1 270	240
1990	6 140	3 600	900	1 330	310
1995	6 860	3 830	1 390	1 240	400
2000	7 370	3 750	1 590	1 580	450

Ź r ó d ł o: K. D z i e n i o, Perspektywiczna prognoza starzenia się społeczeństwa polskiego, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 1971, nr 8-9, s. 9.

⁷ Por. K. D z i e n i o, Perspektywiczna prognoza starzenia się społeczeństwa polskiego, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 1971, nr 8-9, s. 8.

Z perspektywicznych prognoz demograficznych wynika, że w grupie populacji ludzi w wieku 60 lat i więcej systematycznie wzrasta udział ludzi w wieku późnej starości (85 lat i więcej).

Szczególnie żywo wzrośnie w perspektywie grupa ludzi najstarszych wiekiem (85 i więcej lat) oraz kategoria ludności w wieku zaawansowanej starości (75-84 lata). Zgodnie z przedstawioną prognozą obie grupy w 1970 r. liczyły w Polsce ponad 800 tys. osób, w 1980 r. przekroczony zostanie milion, zaś w roku 2000 będzie 2 mln ludzi w przytłaczającej większości wymagających troskliwej opieki lekarskiej i szczególnej opieki społecznej.

Istotną prawidłowością dla podeszłego wieku w ogóle, a dla wieku sędziwego w szczególności, jest zaobserwowana przez demografów przewaga liczebna kobiet. Ilustracją tego zjawiska są dane tab. 4. Prawidłowość, o której mowa wyraża się aż po rok 2000 niemal dwukrotną przewagą kobiet, choć tempo wzrostu liczby kobiet jest perspektywicznie słabsze niż w grupie mężczyzn. Przewaga liczebności kobiet w wieku poprodukcyjnym wynika przede wszystkim z faktu, iż kobiety przechodzą na emeryturę w sześćdziesiątym roku życia, tj. o 5 lat wcześniej od mężczyzn. Zjawisko przewagi kobiet utrzymuje się przy tym we wszystkich grupach podeszłego wieku, nasilając się w szczególności w grupie zaawansowanej starości⁸. Wśród sędziwych starców zauważa się dwa razy więcej kobiet niż mężczyzn. Zgodnie z wynikami kolejnych spisów powszechnych z roku 1950, 1960 i 1970 w gronie ludzi liczących 80 lat i więcej na 100 mężczyzn przypadało kobiet: 1950 r. - 188, 1960 r. - 210, 1970 r. - 217.

Stwierdzona przewaga kobiet w grupie ludzi najstarszych wiekiem nie tylko potwierdza opinię o tzw. przywileju długowieczności kobiet, ale wysuwa szczególnie ważną sugestię pod adresem systemu emerytalnego, który winien uwzględniać gorszą niewątpliwie sytuację materialną w szczególności osamotnionych ludzi, nie mogących liczyć na pomoc rodziny.

W strukturze ludności w wieku poprodukcyjnym ważne dla naszego tematu są i te tendencje, które demografowie odnoszą do różnic między miastem a wsią.

Do niedawna demografowie notowali przewagę liczebną ludzi

⁸ Por. E. R o s s e t, Polska roku 1985. Wizja demograficzna, Warszawa 1965, s. 174-175.

T a b e l a 4

Przewidywany rozwój liczebności mężczyzn i kobiet
w wieku poprodukcyjnym w latach 1970-2000^a

Rok	Mężczyźni w wieku 65 lat i więcej			Kobiety w wieku 60 lat i więcej		
	ogółem w tys.	tempo wzrostu 1970=100	udział ^b	ogółem w tys.	tempo wzrostu 1970=100	udział ^b
1970	1 075,9	100,0	6,8	2 483,6	100,0	14,8
1975	1 294,3	120,3	7,8	2 765,0	111,3	15,8
1980	1 402,2	130,3	8,1	2 796,0	112,6	15,5
1985	1 370,1	127,3	7,6	3 099,4	124,8	16,6
1990	1 554,0	144,4	8,4	3 420,4	137,7	18,0
2000	2 100,7	195,3	10,9	3 860,9	155,5	19,6

^a Dla 1970 r. dane rzeczywiste, dla lat 1975-1980 - w wersji pomigracyjnej, dla lat pozostałych - w wersji biologicznej. ^b W % ogółu ludności danej płci.

Ź r ó d ł o: Opracowanie własne na podstawie rocznika demograficznego 1973, s. 403-406.

starszej generacji na wsi w stosunku do analogicznej grupy ludności miast⁹. Tendencje te z upływem czasu ulega przekształcaniu, co należy wiązać z szybkim tempem urbanizacji naszego kraju. Potwierdzenia tej tezy szukać należy w danych zawartych w tab. 5.

Z przytoczonych wielkości wynika, że przekształcenie dotychczasowej prawidłowości zarysowało się już w 1975 r., odkąd obserwuje się z kolei rosnącą przewagę liczebną ludności w starszym wieku w miastach w stosunku do wsi. W liczbach bezwzględnych przewaga miejskiej ludności w starszym wieku nad ludnością wsi wyraża się liczbami (w tys.):

1975 r. - 26,3

1980 r. - 200,8

1985 r. - 269,7

1990 r. - 410,6

2000 r. - 858,6

⁹ Por. E. R o s s e t, Demografia Polaki, t. I, Warszawa 1975, s. 303-306.

T a b e l a 5

Prognoza liczby ludności miast i wsi w Polsce
w wieku poprodukcyjnym w latach 1970-2000^a

Rok	Ogółem	60 lat i więcej(K) 65 lat i więcej(M)	Tempo wzrostu 1970=100	Udział ^b
	w tys.			
Miasto				
1970	17 030,8	1 728,6	100,0	10,2
1975	18 745,9	2 042,8	116,2	10,9
1980	20 686,4	2 199,5	127,2	10,6
1985	21 384,5	2 369,6	137,1	11,1
1990	21 812,5	2 692,5	155,81	12,3
2000	22 369,6	3 411,6	197,4	15,3
Wieś				
1970	15 573,9	1 830,9	100,0	11,8
1975	15 278,5	2 016,5	110,1	13,2
1980	14 648,1	1 998,7	109,2	13,6
1985	15 136,5	2 099,9	114,7	13,9
1990	15 610,3	2 281,9	124,6	14,6
2000	16 538,6	2 553,0	139,3	15,4

^a Jak w tab. 4. ^b W % ogółu ludności miast i wsi.

Ź r ó d ł o: Opracowanie własne na podstawie Rocznika demograficznego 1973, s. 403-405.

Wskazują one na następującą w szybkim tempie przewagę miast. Natomiast w dalszym ciągu ludzie starsi wiekiem stanowią znacznie wyższy odsetek populacji wiejskiej (w 1980 r. - 13,6%), podczas gdy wśród ludności miejskiej starsza generacja stanowi mniejszy odsetek całości (w 1980 r. - 10,6%).

Proces starzenia się ludności przybiera zatem na wsi bardziej ostry charakter. Zjawisko to, u podstaw którego leżą złożone przesłanki społeczno-ekonomiczne, nie może być pomijane przy budowie systemu zabezpieczenia społecznego.

Przeobrażenia demograficzne, o których wyżej mowa, mają szeroki kontekst natury ekonomicznej. Demografowie starają się go

ukazać w szczególności za pośrednictwem konwencjonalnie przyjętej miary, wyrażającej wielkości obciążenia społeczeństwa elementami nieprodukcyjnymi. Są to tzw. współczynniki obciążenia¹⁰. Wyniki badań w tym zakresie wskazują na wyraźny wzrost obciążenia grupy ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku po-produkcyjnym. Wskazują na to dane zawarte w tab. 6.

T a b e l a 6

Przewidywany rozwój obciążenia
elementami nieprodukcyjnymi
w Polsce w latach 1965-1985

Rok	Na 100 osób dorosłych (20-64 lat) przypada		
	dzieci i młodzieży	ludzi starych	ogółem nieprodukcyjnych
1965	76,7	13,1	89,8
1970	70,0	15,7	85,7
1975	62,8	16,7	79,5
1980	58,7	16,8	75,5
1985	58,9	15,5	74,4

Ź r ó d ł o: E. R o s s e t, Polska roku 1985. Wizja demograficzna, Warszawa 1965, s. 182 (tabl. 61).

Dane tab. 6 wskazują, że "obciążenie" ludźmi starymi systematycznie wzrasta - z 13,1% w 1965 r. do 15,5% w 1985 r., w przeciwieństwie do obciążenia dziećmi, dla których wskaźniki w analogicznym okresie czasu ulegają zmniejszeniu z 76,7 do 58,9%.

Na marginesie interesującego nas zagadnienia warto dodać, iż sumaryczne obciążenie w przedstawionym okresie ulega stopniowemu zmniejszeniu.

Dokonaliśmy przeglądu najważniejszych - naszym zdaniem - procesów i zjawisk demograficznych dotyczących się ludzi w podeszłym wieku. Wyniki badań demograficznych dobitnie wskazują na potrzebę uwzględnienia czynnika demograficznego w aktywnej polity-

¹⁰ Współczynniki obciążenia wskazują, ile osób jeszcze nieprodukcyjnych (dzieci) lub już nie produkcyjnych (starców) przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym.

ce społecznej¹¹ oraz w doskonaleniu systemu zabezpieczenia społecznego, na miarę obiektywnych możliwości i potrzeb.

W sytuacji demograficznej, w dalszym rozwoju ludnościowym Polski należy między innymi upatrywać potrzebę przeformułowań dotychczasowych założeń polityki społecznej i doskonalenia systemu świadczeń emerytalnych na rzecz starszej generacji.

Oddziaływanie międzynarodowych stosunków na rozwój ubezpieczenia

Ubezpieczenie społeczne jest współcześnie instytucją powszechnie występującą. Mimo licznych różnicowań podyktowanych różnicami ustrojowymi, etapem rozwoju gospodarczego, czynnikami demograficznymi itp. - w światowym rozwoju tej instytucji obserwuje się tendencję do ustalania standardów świadczeń społecznych, upowszechniania i wyrównywania - w skali międzynarodowej - podstawowych uprawnień, świadczeń i obciążeń. Niezależnie od tego zauważona prawidłowość w zakresie upodabniania się systemów poszczególnych krajów jest niewątpliwie wynikiem zapożyczenia rozwiązań już stosowanych, zwłaszcza przez kraje o podobnym rozwoju gospodarczym i systemie politycznym. Wybór form ochrony człowieka przed ryzykiem losowym pozostaje bowiem w ścisłej korelacji z pojmowaniem w danym ustroju społeczno-gospodarczym zadań państwa oraz koncepcją stosunku społeczeństwa do jednostki.

Socjalistyczna doktryna państw demokracji ludowej oraz koncepcja nowego społeczeństwa przemysłowego, wzorowanego na teorii "państwa dobrobytu" - zbieżne są współcześnie w ogólnym dążeniu do regulacji i rozwiązywania kwestii społecznych na szczeblu organizacji państwowej¹². Sprzyja to współczesnemu dążeniu

¹¹ Na potrzebę uwzględniania kwestii społeczno-ludnościowych w aktywnej polityce społecznej zwraca także uwagę: M. L e t u c h, Demograficzne uwarunkowania potrzeb aktywnej polityki społecznej, [w:] Socjalne i prawne środki ochrony macierzyństwa i rodziny, Warszawa 1976, s. 37; Demografia. Metody analizy i prognozowania, red. M. C i e ś l e k, Wrocław 1982, s. 77-86, 231-233.

¹² Por. K. M o r a w a k i, Nowe społeczeństwo przemysłowe. Analiza i krytyka koncepcji, Warszawa 1975, passim.

do międzynarodowego regulowania spraw zabezpieczenia społecznego, łącznie z dziedziną ochrony pracy.

Dążenie do międzynarodowej współpracy w dziedzinie rozwoju ustawodawstwa, transmitowania idei wyrównywania uprawnień pracowników i poziomu świadczeń w dziedzinie zabezpieczenia społecznego przyjęła na siebie Międzynarodowa Organizacja Pracy. Działania MOP oparte o studia porównawcze w skali międzynarodowej w zakresie zagadnień socjalnych oraz ochrony pracy wyrażają się poprzez uchwalenie zaleceń i konwencji. Wprawdzie MOP nie ma uprawnień do narzucania swoich uchwał poszczególnym państwom, dobrowolnie stowarzyszonym w tej organizacji¹³, jednakże jej pozytywne działanie jest bezsporne, co znajduje wyraz w licznych konwencjach, jakie dotąd MOP uchwaliła w zakresie zabezpieczenia społecznego.

Od momentu istnienia MOP (1919 r.) uchwalono ponad 30 konwencji z zakresu zabezpieczenia społecznego. Większość z nich dotyczy bezpośrednio lub pośrednio ubezpieczeń rentowych. Polska, jak dotąd, ratyfikowała 27 konwencji.

W dziedzinie zabezpieczenia społecznego działalność normotwórczą MOP można podzielić na dwa okresy. Do drugiej wojny światowej uchwalone konwencje dotyczyły poszczególnych ryzyk socjalnych. Po 1945 r. działalność MOP zmierza do ujednolicenia koncepcji zabezpieczenia społecznego, która obejmuje trzy typy świadczeń:

- 1) świadczenia na wypadek utraty zarobków (dochodów) wskutek niemożności kontynuowania pracy zarobkowej,
- 2) ochrona zdrowia i pomoc lecznicza,
- 3) świadczenia na rzecz rodziny.

W ewolucji zabezpieczenia społecznego, wiążącego w sobie liczne rodzaje świadczeń, wykształciła się stopniowo koncepcja minimalnego zakresu świadczeń, które powinny zapewnić instytucje publiczne. Wyrazem tej idei jest konwencja 102 o świadczeniach minimalnych w dziedzinie zabezpieczenia społecznego, uchwalona w 1952 r. Jak dotąd ratyfikowało ją jedynie 27 państw (1977 r.), jednak uznaje się, że jej znaczenie jest znacznie większe niż to wynika z liczby ratyfikacji.

¹³ W 1963 r. do MOP należało 110 państw, natomiast w 1977 r. 141.

Ratyfikacje międzynarodowych konwencji są w pewnej mierze wyrazem poziomu osiągnięć społecznych poszczególnych krajów. Dostrzega się jednak duże trudności w odniesieniu do umiędzynarodowienia polityki społecznej w zakresie zmniejszania różnic społecznych w skali światowej, zwłaszcza między państwami wysoko rozwiniętymi a krajami inicjującymi ten rozwój¹⁴. Na tej podstawie można sformułować tezę, iż wyrównywanie osiągnięć społecznych jest możliwe wśród krajów o zbliżonych strukturach społecznych i zbliżonym rozwoju gospodarczym. Uznaje się, że ten swoisty "regionalizm" w międzynarodowych stosunkach społecznych jest jedną z cech charakteryzujących międzynarodowy rozwój w drugim półwieczu XX w.

Rozwój społeczno-gospodarczy a ubezpieczenie społeczne

Ubezpieczenie społeczne pozostaje w określonym stosunku do społeczno-gospodarczego rozwoju.

Za "rozwój społeczny" w znaczeniu ogólnym uznaje się wieloetapowy proces przemian społecznych, którego kierunek i zasadnicze prawa wynikają w sposób konieczny z właściwości samego procesu historycznego¹⁵. Sam proces rozwoju wyraża jedynie ruch, tj. zmiany ilościowe i jakościowe. Gdy do procesu rozwoju dodamy oceny wartościujące ten rozwój, wówczas można już mówić o postępie społecznym, ściśle wiążącym się i na ogół identyfikowanym z rozwojem społecznym.

Co składa się na treść postępu społecznego? Odpowiedź na to pytanie nie jest ani łatwa, ani jednoznaczna. Określenie postępu społecznego bowiem jest nadal przedmiotem niekończących się polemik i dyskusji, częstokroć o zabarwieniu wyraźnie ideologicznym. Uwzględniając istnienie kontrowersji w tym względzie celowe jest wymienić te elementy rozwoju społecznego, które nie podlegają dyskusji, bądź wywołują najniejszy sprzeciw.

"Bezspornym jest to, że proces rozwoju społecznego (postęp społeczny) posiada historyczny (obiektywno-względny) i kompleksowy

¹⁴ Por. J. Ro s n e r, Międzynarodowa polityka społeczna, Warszawa 1967, s. 12 i n.

¹⁵ Por. hasło: Rozwój społeczny. Wielka encyklopedia powszechna, t. X, Warszawa 1967, s. 150.

wy charakter oraz zawiera w sobie treść bytowo-socjalną". Jest to jednak wąskie ujęcie zagadnienia. Szersze ujęcie postępu w znaczeniu pozytywnych przemian społecznych wymaga "oprócz wzrostu etanderu życiowego, rosnących świadczeń socjalnych, ich coraz większej dostępności i powszechności [...] - uwzględnienia w definicji postępu społecznego pożądaných zmian w postawie jednostki i poszczególnych grup społecznych w warunkach rozwijającego się społeczeństwa socjalistycznego, [...] istotnych przeobrażeń w zakresie wszelkiego typu urządzeń, a przede wszystkim instytucji socjalnych w toku ich ustawicznego doskonalenia i rozwoju oraz [...] polityki efektywnego oddziaływania na zmniejszenie się poważnych rozpiętości w poziomie zaspokajania potrzeb indywidualnych i zbiorowych"¹⁶.

Postęp (rozwój) społeczny w warunkach socjalistycznego sposobu gospodarowania - tak jak wszystkie dziedziny życia - wymaga planowego sterowania tym procesem, w szczególności w socjalizmie postęp społeczny nie może dokonywać się w sposób żywiołowy, lecz winien być poddawany długookresowemu planowaniu prognostycznemu. Dziedzina ta na ogół rozwija się wycinkowo, fragmentarycznie. Jeśli dodamy, że rozwój poszczególnych dziedzin życia społecznego w poszczególnych makro- i mikrostrukturach dokonuje się nierównomiernie, to tym bardziej postulat o konieczności wewnętrznej koordynacji czy harmonizacji odcinkowych prognoz staje się zasadny¹⁷.

Prognozowanie postępu społecznego jest z pewnością niełatwe, z uwagi na niewymierność niektórych jego części składowych.

Dlatego też postęp społeczny odnoszony jest najczęściej do procesów rozwojowych, które można stwierdzić empirycznie i określić wymiennie. Oznacza to, że postęp (rozwój) można badać jedynie częściowo, brak natomiast - jak dotychczas - syntetycznego kryterium oceny postępu społecznego.

Jakie są miary (kryteria) pomiaru postępu dla badań odcinkowych? Oto niektóre z nich, proponowane przez A. Melicha¹⁸:

¹⁶ K. S e c o n e k i, Elementy polityki ekonomicznej, Warszawa 1977, s. 68-69.

¹⁷ Tamże, s. 225.

¹⁸ Por. A. M e l i c h, Społeczne cele gospodarowania, Warszawa 1978, s. 71 i n.

- porównywanie zmian zachodzących w poszczególnych dziedzinach i czasie,
- opracowywanie dla poszczególnych dziedzin długookresowych programów (modeli) rozwiązania określonych zadań,
- porównywanie w określonych przedziałach czasowych faktycznych osiągnięć z docelowymi zamierzeniami,
- wykorzystanie metody porównań (w stosunku do innych rozwiniętych krajów), przyjmując do tego celu odpowiednie wskaźniki porównawcze,
- ustalenie minimum i maksimum zaspokojenie danej potrzeby i w tym przedziale określenie faktycznego stopnia jej zaspokojenia,
- wykorzystanie metod szacunków.

Wybór narzędzi badawczych jest oczywiście zawsze zdeterminowany charakterem zjawisk będących przedmiotem badań.

Instytucję ubezpieczenia społecznego uznaje się za element poziomu życia, stanowiący między innymi kryterium oceny postępu społeczno-ekonomicznego. Stwierdzenie to stwarza podstawę do rozpatrywania ubezpieczeń społecznych w społeczno-gospodarczym rozwoju.

Współczesne funkcjonowanie instytucji ubezpieczenia społecznego dokonuje się w ogólnym mechanizmie społeczno-gospodarczym kraju. Taki punkt widzenia pozwala na sformułowanie tezy, iż ubezpieczenie stanowi nieodłączny element danej struktury społeczno-ekonomicznej, oddziałuje na nią, pozostając jednocześnie pod jej wpływem. Te zależności są złożone i wielorakie. Pokazanie ich jest tym bardziej wskazane, że właśnie one w dużym stopniu determinują określone rozwiązania systemowe, a także procesy ich doskonalenia.

Lila Mackiewicz-Golnik

DETERMINANTS IN DEVELOPMENT OF SOCIAL SECURITY SYSTEM

The article analyzes one of factors determining development of the social security system. Alongside the factors of social, economic, and political nature, an equally important is the demographic factor determining directions of development not only for the population and employment policies but also, to the

same extent, for the welfare programmes of the socio-welfare policy.

The article describes and supports with proofs a rapid increment of the number of people belonging to the older generation in the overall structure of the world population. This provides a point of reference in presentation of the population's aging process in Poland. There is briefly outlined the internal structure of the aging population, which is of great significance from the point of solving problems concerning people belonging to a specific age group or sex as well as problems of the family status by the socio-welfare policy. Neither does the article omit to discuss problems of elderly rural population. In the final part of the article, the authoress puts forward a thesis that demographic differentiation of towns and villages should be taken into account while constructing and improving the social security system.

According to the authoress, the social security system is also determined by the international influences in the field of development of legislation, transmission of ideas with regard to equalization of rights and levels of benefits granted within the social security system and socio-economic development. These factors constitute component parts of the performed analysis.